

3. *Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів: рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 березня 2006 р. № 60* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0318-01>.

4. *Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III* // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.

5. *Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності: Наказ Держспоживстандарту від 26 грудня 2005 року № 375* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/main.45498-75>.

The article considers the basic requirements and separate questions of licensing of professional work in the share market, offers to the current legislation concerning the improvement in this sphere.

В статтє рассматриваются основные требования и отдельные вопросы лицензирования профессиональной деятельности на фондовом рынке, вносятся предложения к действующему законодательству относительно его усовершенствования в этой сфере.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПІДПРИЄМЦЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Блашук Т. В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та історії приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядається поняття фізичної особи—підприємця та особливості його правового статусу, визначаються юридичні особи, які є підприємницькими, а також напрями взаємозв'язків і відносин між державою, підприємцями та інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, підприємець, фізична особа, союзи підприємців, профспілки.

У громадянському суспільстві можна виділити кілька напрямів взаємозв'язків і відносин. Фундамент таких відносин складає ринкове господарство, взаємодія людей у процесі виробництва, що засновується на праві приватної власності, свободі праці і підприємництва. Саме наявність вільних власників у сфері господарської діяльності породжує різноманітні, що створюються за власною ініціативою, недержавні об'єднання громадян, що, в свою чергу, сприяє розвитку громадянського суспільства в цілому.

У ході проведених в Україні реформ законодавства та владних інститутів відбулося поступове становлення ринкових принципів взаємовідносин між суб'єктами господарювання, роботодавцями і працівниками, а також між ними та державою. Водночас має місце певне відставання у формуванні та інституційному оформленні взаємного узгодження інтересів між органами державної влади, підприємницькими структурами та організаціями громадянського суспільства.

Яскравим прикладом цього є відсутність механізму врахування результатів громадського обговорення у проектах найбільш важливих законодавчих актів, зокрема, при прийнятті їх у сфері оподаткування та трудовій сфері. Слід зазначити, що недостатньо узгодженим є навіть механізм громадських слухань. Вироблення принципів та механізмів взаємного узгодження інтересів можливе лише у процесі конструктивного відкритого діалогу між державою, бізнесом та організаціями громадянського суспільства.

Окрім того, недостатньо визначеним є також статус фізичної особи – підприємця.

Метою цієї статті є з'ясування поняття «підприємець» та особливостей його правового статусу, а також виявлення

6. *Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV* // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.

7. *ДКЦПФР* пропонує запровадити необмежений строк дії ліцензії на окремі види діяльності на фондовому ринку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://banker.ua/bank_news/rates_news/2011/04/08/1180448928.

8. *Про затвердження Порядку зупинення дії та анулювання ліцензії на окремі види професійної діяльності на фондовому ринку: рішення ДКЦПФР від 23 червня 2006 р. № 432* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0976-06>.

напрямів взаємозв'язків і відносин між державою, підприємцями та інститутами громадянського суспільства.

Фізична особа може бути власником, підприємцем, продавати матеріальні та нематеріальні блага, тобто реалізувати свої майнові права лише в тому разі, коли матиме сприятливі для цього умови. Визначення таких умов є одним із завдань держави, тоді як завданням громадянського суспільства у цій сфері є узгодження інтересів держави з інтересами суспільства в цілому та кожного його члена зокрема.

Положення про те, що людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою є важливою новелою Цивільного кодексу України [1]. Відтак, до числа суб'єктів правових відносин вітчизняне законодавство відносить, в першу чергу, людей – членів суспільства.

Поняття «особа» родове. Воно належить всім суб'єктам цивільних прав і використовується у специфічному юридичному розширеному значенні (поширюється і на юридичну особу), оскільки особа з точки зору психології і філософії – суб'єкт суспільних відносин, який має певний рівень психічного розвитку. Якість особи притаманні психічно здоровій особі, яка досягла визначеного віку, здатна в силу інтелектуальних і духовних якостей бути учасником суспільних відносин, формувати свою позицію, відповідати за свої вчинки. Відповідно до цього не кожному людину можна вважати особою.

Поняття «особа» є вужчим за поняття «людина». І, як правильно підкреслюється в юридичній літературі, особою не народжуються, нею стають [2, с. 16].

Поняття «людина» як суб'єкт права широко використовується в різноманітних міжнародних документах і законодавстві. Так, в ст. 6 Загальної декларації прав лю-

дини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН в 1948 році, зазначено, що кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності [3, с. 9]. Людина в подібних випадках розглядається як істота, яка поєднує в собі біологічні та соціальні елементи, якій притаманна форма розвитку психіки – свідомість.

Термін «фізична особа—підприємець» вперше закріплено в Цивільному кодексі України, його використання у подальшому позбавило необхідності вказувати на те, що цивільні права та обов'язки у сфері підприємництва можуть мати не тільки громадяни України, а й іноземці, особи без громадянства. Адже згідно з ч. 1 ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Незважаючи на те, що поняття фізична особа—підприємець широко використовується у сфері підприємництва, в законодавстві все ж немає визначення цього поняття, а це, в свою чергу, породжує ризики та помилки при вирішенні спорів.

Право на підприємницьку діяльність – це конституційне право громадян України. Фізичні особи відповідно до ст. 128 Господарського кодексу України можуть займатися підприємництвом шляхом оформлення індивідуальної підприємницької діяльності [4]. Здобувши статус підприємця, фізична особа набуває певних особливостей у своєму правовому статусі та відіграє у суспільстві іншу роль, порівняно з іншими фізичними особами, що не мають такого статусу.

Особливості статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що діє без утворення юридичної особи, порівняно з загальною правоздатністю фізичної особи загалом, визначено у гл. 5 Цивільного кодексу України і полягають у такому:

Такий статус здобувається в результаті (з моменту) державної реєстрації фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності. Фізична особа, що фактично займається підприємницькою діяльністю, не здійснивши державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності, не здобуває у зв'язку з заняттям такою діяльністю статусу підприємця.

Особливістю правового статусу таких осіб є також те, що спори за участю таких громадян, у тому числі пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, підвідомчі місцевому, а не господарському суду.

Разом з тим при вирішенні спорів, що виникають із приводу не узаконеної підприємницької діяльності, фізична особа не вправі посилатися відносно укладених нею при цьому правочинів на те, що вона не є підприємцем. Суд може застосувати до таких правочинів правила ГК України про зобов'язання, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності.

До підприємницької діяльності фізичних осіб, відповідно, застосовуються норми, що регулюють діяльність юридичних осіб, які є комерційними організаціями, якщо інше не випливає з закону, актів Президента і Уряду або суті праввідносин. Окрім того, індивідуальний підприємець має право наймати працівників, відтак стає роботодавцем.

На відміну від громадян, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, майнові спори між суб'єктами підприємницької діяльності або між ними і юридичними особами підвідомчі господарським судам. Але це стосується тільки спорів, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, інші спори за участю фізичної особи, хоча він і має статус суб'єкта підприємницької діяльності, підвідомчі місцевим судам.

Фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, що не може задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані зі здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнаний за рішенням суду банкрутом. При розгляді подібної категорії справ варто мати на увазі, що свої вимоги до суб'єкта підприємницької діяльності можуть пред'явити і кредитори по зобов'язаннях, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності (про заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну громадян або юридичних осіб, про стягнення аліментів тощо). При цьому вимоги кредиторів фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності задовольняються за рахунок усього належного йому майна, на яке може бути звернене стягнення.

Однак повністю відокремити правовий статус таких осіб від фізичних осіб, що не мають статусу підприємця, не можна, оскільки, будучи підприємцем, людина не перестає бути батьком, матір'ю, працівником тощо. Зокрема, індивідуальний підприємець, як будь-яка фізична особа, за рішенням суду може бути обмеженим у дієздатності або зовсім позбавленим дієздатності, визнаним безвісно відсутнім або померлим. Він також може працювати на будь-якій посаді на платній основі в приватних, державних або громадських організаціях, якщо тільки законом цю роботу і посаду не заборонено поєднувати з підприємництвом.

Це надає змогу зробити висновок про те, що правовий статус індивідуальних підприємців «розташований» на стику правомочностей фізичних осіб підприємців і юридичних осіб, вбираючи у визначеній мірі ті й інші ознаки, не створюючи при цьому окремого суб'єкта права. При цьому людина, вступаючи у цивільні відносини, має правовий статус фізичної особи як суб'єкта права, а вступаючи у господарські відносини, повинна додатково набути у встановленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

Юридичні особи, так само як і фізичні, для набуття статусу підприємця повинні володіти певними ознаками. ЦК України вперше поділив юридичних осіб, залежно від порядку їх створення, на осіб приватного і публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до норм ЦК України. Підприємцями при цьому є лише юридичні особи приватного права. Порядок передачі майна, особливості призначення керівних органів та їх відповідальність, цілі діяльності в юридичних осіб приватного права відрізняються від осіб публічного права.

Поділ юридичних осіб на осіб приватного і осіб публічного права надає змогу розмежувати правовий статус цих осіб, насамперед з метою захисту приватних інтересів від втручання апарату держави.

Підеумовуючи зазначене, робимо висновок, що підприємець – це такий учасник суспільних відносин, що набув цього статусу у встановленому законом порядку, здійснює свою діяльність з метою отримання прибутку та задоволення інших приватних інтересів, має особливий правовий статус.

Соціально-політична сфера громадянського суспільства включає: суспільно-політичні організації та рухи; різні форми суспільної активності громадян (мітинги, збори, демонстрації, страйки); органи громадського самоврядування за місцем проживання або в трудових колективах; недержавні засоби масової інформації. Організації та об'єднання соціально-політичної сфери громадянського

суспільства створюються і діють, як суб'єкти громадянського суспільства, на основі громадської ініціативи.

Це виводить на перший план систему інститутів, передусім, відповідних ділових союзів на рівні галузей та економіки в цілому. Вони сприяють оформленню корпоративних інтересів економічних суб'єктів, їх доведенню до органів, що приймають рішення, та забезпеченню зворотного зв'язку між об'єктами та суб'єктами державної економічної політики [5].

Свої соціальні інтереси прагнуть реалізувати через дані організації і підприємці, і наймані робітники. Спілки підприємців відображають, головним чином, колективні інтереси власників, пов'язані з використанням найманої праці. Ці інтереси стосуються прагнення до мирного врегулювання трудових конфліктів, запобігання страйків, проведення єдиної політики щодо рівня заробітної плати, тривалості робочого тижня тощо.

Загалом можна виділити кілька напрямів діяльності об'єднань підприємців. Одним із таких напрямів є захист прав та інтересів підприємців, що входять до цих організацій. Досягається це за допомогою участі їх представників у вищих організаціях державної влади, у підготовці проектів нормативних правових актів або їх експертизи.

Міра участі організацій громадянського суспільства у процесі прийняття державних рішень достатньо висока в Австрії та Швейцарії, що пояснюється високим рівнем розвитку та згуртованості цих організацій. У Канаді та Італії ця участь слабкіша, що пояснюється замкнутістю і роздробленістю створених у сфері бізнесу організацій і об'єднань.

В Україні представників громадянського суспільства хвилює непрозорість, відсутність широкого обговорення цілей та завдань реформ, що відбуваються в країні. Влада, яка ініціювала життєво важливі реформи євроінтеграційного, демократичного змісту, повинна консультуватися із громадою, залучати до обговорення експертів, представників громадськості.

Одним із інструментів залучення представників громадянського суспільства до обговорення проектів нормативних правових актів є громадські слухання. Таке обговорення є інструментом, що забезпечує довіру між громадянами та владою, що є необхідним елементом стабільної демократії.

Громадські слухання є формальними зборами, на яких представники органів влади чувають думку громадськості щодо конкретного рішення або заходу влади. Для успіху громадських слухань важливою є уважна та послідовна підготовка. Визначаючи цілі громадських слухань, їх організатори, крім того, повинні взяти на себе зобов'язання використати їх результати. На жаль, сьогодні констатуємо неефективність проведених громадських слухань, загалом через те, що влада не використовує їх результати у нормотворчій діяльності.

Ще одним напрямом діяльності об'єднань підприємців є сприяння зміцненню економічних позицій підприємств, що входять до організації; забезпечення ділової підтримки функціонування суб'єктів господарської діяльності шляхом впровадження нових форм господарювання; освоєння нових ринків збуту продукції; захист їхніх юридичних прав; навчання кадрів; проведення прикладних наукових досліджень; інформаційне забезпечення; юридичне, економічне, науково-технічне консультування; рекламні послуги; підтримка безпеки господарської діяльності тощо.

Підвищується професіоналізм та ділова кваліфікація підприємців за рахунок створення центрів і шкіл

бізнесу, комерції, менеджменту, а також проведення конференцій та організації ділових зустрічей.

Крім того, напрямом діяльності об'єднань підприємців є організація громадського контролю за дотриманням антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Найбільш відомим об'єднанням підприємців в Україні є Український союз промисловців та підприємців. УСПП з метою здійснення суспільного діалогу між державою та підприємцями, а також в середовищі українських промисловців і підприємців продовжив традицію договірних відносин з відомствами, які безпосередньо впливають на підприємництво, і підписав меморандум з Кабінетом Міністрів України. Встановлено ділові стосунки з Антимонопольним комітетом, Державними податковою, митною службами, НКРЕ, Укрексімбанком тощо. Паралельно договори про співробітництво підписано з багатьма обласними державними адміністраціями — Донецькою, Львівською, Хмельницькою, Івано-Франківською, Полтавською, Тернопільською, Дніпропетровською та іншими. На думку очільників союзу, система таких договорів формує у влади розуміння того, що закритого, непрозорого режиму в сфері прийняття рішень бути не може, у підприємців — мотивацію громадської активності, необхідність боротьби за умови ведення бізнесу та його результат. Вона допомагає в реалізації складних проектів з багатьма учасниками, надає можливість діяти максимально ефективно тоді, коли підприємці вимагають захисту своїх прав та інтересів на стику багатьох проблем і відомств [6].

Громадянське суспільство в економічній сфері робить дуже багато для розвитку системи підприємництва в цілому, для розвитку і вдосконалення ринкових відносин. Тому в центрі його уваги знаходяться вироблення оптимальної стратегії відносин роботодавців з найманими працівниками. Юридичні особи та фізичні особи — підприємці виступають роботодавцями, відтак, зацікавлені у виробленні єдиної державної політики у цій сфері.

Як інститут громадянського суспільства, що має на меті захист інтересів саме найманих працівників, виступають профспілки.

Професійні спілки — масові громадські організації найманих працівників, об'єднані спільністю інтересів у процесі праці, метою яких є постійне поліпшення умов життя і праці своїх членів та їх сімей.

Сьогодні значно розширилось коло об'єктів захисту профспілок та сфера їх інтересів. Профспілки в сучасному суспільстві беруть на себе захист не лише членів такої профспілки, а й усіх найманих працівників і ведуть діалог від їх імені. Така позиція профспілки дає підстави говорити про провідну роль профспілки у громадянському суспільстві. Нині можна виділити такі напрями участі профспілок у функціонуванні громадянського суспільства.

Основний напрям — захист прав і свобод людини та громадянина, які є фундаментальною основою становлення і розвитку громадянського суспільства, якими наймані працівники наділені, та розширення кола цих прав з тим, щоб такі працівники стали повноправними членами суспільства. Оскільки більшість населення є саме найманими працівниками, це дає можливість великій масі населення мати можливість отримувати ці права.

Профспілки повсякчас підтримують принципи солідарності та взаємодопомоги, протиставляючи їх принципам

індивідуалізму та егоїзму. Крім того, діяльність профспілок сприяє утвердженню гідності людини, яка працює за наймом, самооцінки особистості найманого працівника.

Ще одним напрямом є участь профспілок в утвердженні й вдосконаленні системи соціального партнерства, яке допомагає стабілізувати і зміцнити громадянське суспільство. Громадянське суспільство передбачає систему конструктивного співробітництва різних соціальних груп та об'єднань, яка цивілізує соціальні конфлікти та вводить їх розв'язання в правове поле. Саме тому разом із підприємцями, у протиставленні з ними або у згоді, профспілки поступово формують основу майбутнього громадянського суспільства. Система соціального партнерства покликана стати основою узгодження інтересів індивідуальних членів громадянського суспільства. Це є інструмент конструктивного перетворення, узгодження інтересів, мінімізація соціально-трудова конфліктності.

Нова якість соціальних відносин, побудованих на принципі соціального партнерства, суттєво змінить моральний клімат громадянського суспільства. У такому суспільстві знизиться рівень ненависті, страху, підозрілості та озлобленості, і, як наслідок, зросте можливість швидше і повніше забезпечити протилежні інтереси.

Зростає також участь профспілок у процесах самоврядування, що служить передумовою подальшого динамічного розвитку громадянського суспільства. Самоврядна практика профспілок отримала концептуальне оформлення у тезі про промислове громадянство, яке з'явилося вслід за соціальним громадянством.

Підсумовуючи, робимо висновок, що підприємець серед усіх учасників суспільних відносин виділяється особливим правовим статусом, що надає йому можливість здійснювати значний вплив на суспільство, в тому

числі через інститути громадянського суспільства. Основу таких інститутів становлять, з одного боку, союзи підприємців, а з іншого — профспілки.

Формуванню цивілізованих механізмів впливу громадянських інститутів на рішення влади й узгодження інтересів сприятиме детальна розробка процедури врахування думки представників громадянського суспільства під час розробки та прийняття нормативних актів та рішень органів місцевого самоврядування, які можуть вплинути на права та інтереси підприємців. Для цього влада повинна брати на себе зобов'язання використати результати громадських слухань у нормотворчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс України* від 16.01.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. — № 40—44. — Ст. 356.
2. *Братусь С. Н.* Субъекты гражданского права. Курс советского гражданского права. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 77 с.
3. *Загальна декларація прав людини* від 10 грудня 1948 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002.
4. *Господарський кодекс України* від 16.01.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. — № 18—22. – Ст. 144.
5. *Жаліло Я.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Монографія — К.: НІСД, 2003. — 368 с. // [Електронний ресурс] . — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1498.html>.
6. *Реформи будуть успішними лише в разі підтримки громадянського суспільства* // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uspp.org.ua/articles/144.golos-ukrainire-formi-budut-uspishnimi-lishe-v-razi-pidtrimki-gromadyanskogo-suspilstva.htm.

The article deals the concept of an individual entrepreneur and features of its legal status is determined by those entities that are business as well as by identifying trends and relationships between state, employers and civil society.

В статье рассматривается понятие физического лица – предпринимателя, особенности его правового положения, определяются юридические лица, являющиеся предпринимательскими, а также направления взаимных отношений между государством, предпринимателями и институтами гражданского общества.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Безух О. В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу правових проблем підприємництва НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті відображено авторський погляд на правове регулювання природних монополій в Україні. На підставі аналізу норм законодавства та сучасних ринкових відносин визначено штучність поняття природних монополій та невідповідність змісту відносин, що підлягають регулюванню, тим завданням, які визначені законом.

Ключові слова: господарське право, господарські відносини, економічна конкуренція, природна монополія.

Розглядаючи економічну конкуренцію як правовідносини, необхідно визначити механізми, за допомогою яких фактичні відносини, що складаються на ринку в системі залежних, пов'язаних технологічними ланцюгами ринків, перетворюються в правові, і яким чином норми права впливають, змінюють фактичні відносини у сфері економічної конкуренції і монополій.

Як не парадоксально, саме існування природних монополій, штучно закріплених державою, підкреслює необхідність конкуренції та переваги свободи підприємницької діяльності.

За таких умов правові норми щодо природних монополій впливають на загальний стан та необхідність економічної конкуренції та є невід'ємною частиною конкурентного права.

Цікавими з цього приводу є дослідження взаємозалежності та взаємовпливу економічної конкуренції та монополій, останньою формою якої є природні монополії.

Проблемам природних монополій приділяли увагу В. І. Єременко, К. Ю. Готьєв, З. В. Борисенко, Л. В. Андреева, В. Г. Сагір. Проте ці проблеми розглядалися без досліджень взаємозв'язку із процесом конкуренції.